



## **FENA-BEKA TELAKKİSİ MUVACEHESİNDE OSMANLI DÖNEMİ VE GÜNÜMÜZDE ŞEHRİN VE MİMARİNİN ŞEKİLLENMESİNE DAİR BAZI MÜLAHAZALAR\***

*Hayati BİNLER\*\**

### **ÖZET**

Medeniyetlerin tekâmülünde ve sanat eserlerinin üretiminde birçok etken rol almıştır. Siyasî, iktisadî, teknik ve askerî etkenlerin yanısıra inanç ve din temelli etkenlerin de oldukça etkili oldukları müşahade edilmektedir. İki veya daha fazla milliyete mensup medeniyetler muhtelif kıstaslar çerçevesinde birbirleriyle yarışmışlardır. Aynı milliyetin sanatçıları da kendi aralarında birbirlerini geçmek, o sanatı ilerletmek veyahut başka saiklerle adeta yüzyıllar içerisinde yarışmışlardır.

Fıtratı icabı daima tekâmül sürecini yaşayan nev-i beşer, medeniyet tarihinde zamanın geçmesi, teknolojinin gelişmesi istikametinde şehir ve mimaride muhtelif cihetlerde gelişmelere sahne olabildiği gibi; iyi tetkik edildiğinde inanç ve din temelli etkenler sebebiyle de gerek milli gerekse milletlerarası sanat eserlerinde bazı gelişimler ve değişimler olduğu görülmektedir.

Bu bildirimizde, fena-beka yani inanç ve din temelli görüş çerçevesinde Osmanlı dönemi ve günümüzde şehrin ve mimarinin teşekkülüne dair düşüncelerimiz Şehrin/Mahallenin Merkezi, Silüet, Eğitim Külliyyelerinde Mabedin Yeri, Okunabilir Taşıyıcı Sistem ve Mimari, Çok Fonksiyonlu Mimari Elemanlar, Stabil ve Simetrik Planlama, Mimari Cesamet, Malzeme Seçimi, Ucuz Birim Yaşam Maliyeti ve İsrafsız Malzeme Kullanımı, Osmanlı Edebi, Tevhid ve TOKİ Medeniyet Telakkileri, Yeşil ve İktisadi Planlama, İktisadi Planlama ve Nakliye Sistemi, Kible Cihetine Yönlendirme ve Aydınlık Planlama, Çıkmaz Sokak, Başka Mahalleye İntikalde Muvafakat Alınması, Farklı İçtimai Tabakalarda Bulunanların Komşuluğu, Duanın Ehemmiyeti ve Mimariye Yerleşmesi, Umumi Mezarlıklar ve Hazireler, Hastaya Verilen Ehemmiyet, Hayır-Hasenat İşleri ve Diğergâmlığın Mücessem Hali, Tasadduktaki Gizlilik, Sonuç ve Değerlendirme başlıkları altında görsel malzeme eşliğinde izah edilmeye çalışılacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** fena, beka, medeniyet, şehir, mimari

\*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

\*\* El-mek: binler@gmail.com

---

**SOME THOUGHTS ON FORMING OF CITY AND  
ARCHITECTURE IN OTTOMAN PERIOD AND IN TODAY IN  
ACCORDANCE WITH VIEWPOINT OF TEMPORARY-ETERNAL**

**ABSTRACT**

Many factors have taken a part of evaluation of civilizations and production of artworks. It is seen comparatively effective the factors of faith-based and religious-based, in addition to the factors of economical, technical, and military. Some civilizations who have two or three nationalities have been competing each other as part of some criterions. Artists belonging to the same nationality among themselves to outdo each other, then to advance the art, Or, a race for centuries have other motives.

Always living for the sake of humanity disposition process of evolution, the passage of time in the history of civilization, the development of technology in the direction of the city and the scene of development in various aspects of architecture as can be; when examined based on good faith and religious factors must also due to some improvements in national as well as international art works and changes are seen to be.

In this article, in accordance with viewpoint of temporary-eternal means faith-based and religious-based, in Ottoman period and at the present our thoughts on the formation of the city and its architecture under the titles of City/Neighborhood Center, Silhouette, Temple Place in Education Complex, Readable Structural System and Architecture, Multifunctional Architectural Elements, Stable and Symmetric Planning, Architectural Size, Materials Selection, Low Cost of Living Units and No Waste Material To Use, Ottoman Propriety, Monotheism and TOKI Conception of Civilization, Green and Economic Planning, Economic Planning and Transportation System, Direction to Qibla and Bright Planning, Dead End, Obtaining Consent on Her Way To Another Neighborhood, Neighbourliness of Those Who Are Different Social Strata, Importance of Prayer and Its Place in Architecture, General Cemeteries and Hazires (small, private cemeteries), Given Importance to The Patient, Philantropy and The Situation of Incarnate of Charity, Confidentiality of Benevolence, Conclusion and Evaluation with visual material will be attempted to be explained.

**Key Words:** temporary, eternal, civilization, city, architecture

---

**Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic  
Volume 9/10 Fall 2014*







Osmanlı döneminde şehrin merkezini külliye, külliye'nin merkezini cami; mahallenin merkezini mescit meydana getirirdi. (Şekil. 1-2)



Şekil 3. İstanbul, Taksim, Mayıs-2014 (harita.yandex.com.tr)

Günümüzde eski şehir dokularında şehrin merkezini yine külliye oluşturmakla birlikte, korumanın tam yapılamaması ve merkeze yüklenilmesi sebebiyle eski şehir dokularında külliye'nin ve caminin merkeziliyeti azalmış, tam koruma yapılamamıştır. Yeni yerleşim yerlerinde ise şehrin merkezini ticari birimler ve alışveriş merkezleri (AVM) meydana getirmektedir. Günümüzde mahallenin merkezini mescit değil yine ticari yapılar meydana getirmektedir. (Şekil. 3)

### Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 9/10 Fall 2014



## Silüet



Resim 1. Edirne umumi görünüm 19. yüzyıl, (Kaynak: Anonim)



Resim 2. İstanbul Gravürleri. (Kaynak: Anonim)

Osmanlı döneminde silüette hâkim unsur camiler, minareler en yüksek mevkiyi alır, bunun alt kademesinde ağaç sıraları yer alır, meskenler ise adeta bu ağaçlar arasında neredeyse kaybolmuş vaziyette dururdu. (Resim.1-2)

### Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic  
Volume 9/ 10 Fall 2014





Resim 3. İstanbul tarihi yarımadaının silüeti. (mustafacambaz.com, Erişim: Nisan-2012)



Resim 4. Malezya, Kuleler arasında yeraltı camii.  
([http://www.uploadimages4free.com/browse\\_images/the\\_underground\\_mosque\\_in\\_malaysia-3730.html](http://www.uploadimages4free.com/browse_images/the_underground_mosque_in_malaysia-3730.html) Erişim: Mayıs-2014)

#### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 9/10 Fall 2014



Günümüzdeki silüette eski şehir dokularında hâkim unsur camiler ve minareler olmakla birlikte, şuarsuz –sözümona- imar hareketleri ile camiler ve minarelerin yerine yüksek kuleler fırlamaya başlamıştır. Mesela, İstanbul'da tarihi yarımada Sultanhmet Camii ve Ayasofya Camii'nin yükseklikteki hâkimiyeti Zeytinburnu'nda yapılan 16/9 kuleleri ile nihayete ermiş, bu durumdan kurtulması için hukuk mücadelesi devam ettirilmektedir. (Resim.3) Günümüzde yeni yerleşim birimlerinde ise silüeti camiler ve minareler oluşturmamakta, ticari merkezler ve alışveriş merkezleri (AVM) silüete hâkim unsurlar olarak karşımızda durmaktadırlar. Ayrıca dengesiz ve hesapsız imar hareketleri ve emsal değerleriyle şehirlerin silüeti bozulmaktadır. (Resim.3-4)

### **Eğitim Külliyyelerinde Mabedin Yeri**

Osmanlı döneminde yukarıda bahsettiğimiz şekilde sıbyan mektebi, medrese gibi eğitim yapılarının yer aldığı külliyenin merkezinde cami yer almakta idi.

Günümüzdeki eğitim kurumlarının merkezini cami oluşturmamaktadır. Külliyelerde (kampüs) mabede ya pek yer verilmemekte, verilenlerde de caminin ya merkezi hüviyeti olmamakta ve/veya aşırı küçük ya da büyük olabilmektedir. Dahası, bir şehir vüsatındaki büyük üniversite külliyelerinde fakülte ve yüksekokullarda ise mescidin olmaması merkezdeki –varsa bile- camiye yapılacak ulaşım eğitimi aksatacak şekilde zaman zayıından ve mağduriyetten başka bir şey olmamaktadır.

### **Okunabilir Taşıyıcı Sistem ve Mimari**



Resim 5. Şehzade Camii, Havadan Görünüm (maps.google.com)

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 9/ 10 Fall 2014

Osmanlı Mimarisinde bir esere dışarıdan bakıldığında taşıyıcı sistemi, üst örtüsü rahatlıkla okunabilir, planı ve kesiti kolaylıkla anlaşılabilir. (Resim.5)



Resim 6. İngiltere-Londra, Tate Modern Ek Binası. (<http://v3.arkitera.com/h15797-direnislere-ragmen-tate-modern-ek-binası-yapımı-devam-ediyor.html>, erişim: Mayıs-2014)

Günümüzde bazı yapılara dışarıdan bakıldığında taşıyıcı sistemi ve üst örtüsü rahatlıkla anlaşılmadığı gibi, planı ve kesitinin de anlaşılabilmesi pek kolay olmamaktadır. (Resim.6)

---

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 9/10 Fall 2014





### Çok Fonksiyonlu Mimari Elemanlar



Resim 7. Selimiye Camii, Kubbedeki mukarnaslı aslangöğsü (pandantif) geçiş öğeleri ve fevkalade müzeyyen şebekeli mermer minber.

Osmanlı Mimarisinde ekseriyetle bir mimari eleman hem statik, hem estetik hem de akustik vb. işe yarayabilmektedir. Mesela; mihrapta, aslangöğsünde bulunan mukarnaslar hem statik, hem estetik, hem de akustik olarak iş görmektedir. Keza, şebekeli mermer yahut taş korkulukların da yine bu fonksiyonları ifa ettikleri bilinmektedir. (Resim.7)

#### Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 9/ 10 Fall 2014



Resim 8. Isparta-Merkez, Cephe giydirmesi (Mart-2014)

Günümüz mimarisinde ise tasarım ve tatbikat tekniği açısından öncelikle mimari uygulama kaba inşaat olarak bitirilmekte, sair süsleme ve akustik projelendirmelere göre ayrıca kaplama ve sair işlemler bilahare yapılmaktadır. Bu şekilde hem zaman hem de maliyet olarak fazla masraf olabildiği gibi süsleme ve akustik vb. elemanlar genel mimari ile aynı üslupta olmayabilmekte yahut nisbi olarak gözü rahatsız edebilmektedir. (Resim.8)

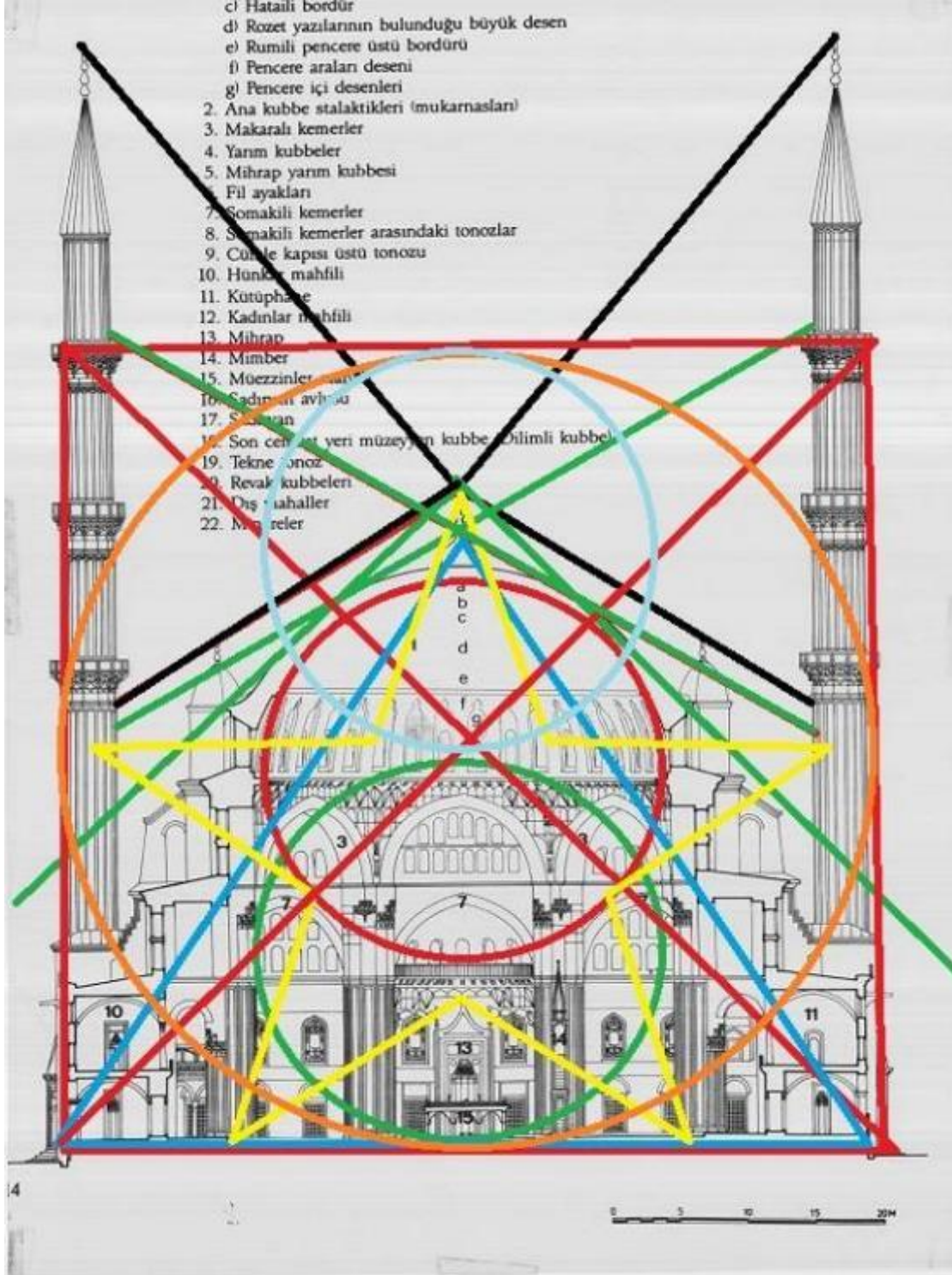
### Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 9/10 Fall 2014





## Stabil ve Simetrik Planlama



Şekil 4. Selimiye Camii, Kesit (Üzerinde bazı nispetler ve hendesî şekiller denenmiştir.)

## Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic  
Volume 9/ 10 Fall 2014



Osmanlı Mimarisinde umumiyetle yapılan yapılar ağırlık merkezi yapının içerisinde kalacak şekilde ve piramidal bir silüette, statik mukavemet cihetinden üstün vasıflı yapılardır. Zaten bilindiği üzere statik cihetten en stabil (istikrarlı) yapı çeşidi piramittir. Mısır piramitleri binlerce yıldır ayakta. Bir yapının yıkıldıktan sonra alabileceği mimari form neticede piramittir, daha doğrusu yan kenarları 45 derece, tepe açısı 90 derece olan piramittir. Yine mimarinin en mühim unsurlarından biri olan simetri kesif biçimde planlamada kullanılmıştır. Bilindiği üzere simetri Fâtır-ı Hakîm tarafından kâinata bolca kullanılmış bir tasarım biçimidir ve göze de hoş gelmektedir. (Şekil.4)



Resim 9. Konsol Ev (<http://www.dekohane.com/dekorasyon-ornekleri/ilginc-ev-modelleri/#prettyPhoto>, erişim: Mayıs-2014)

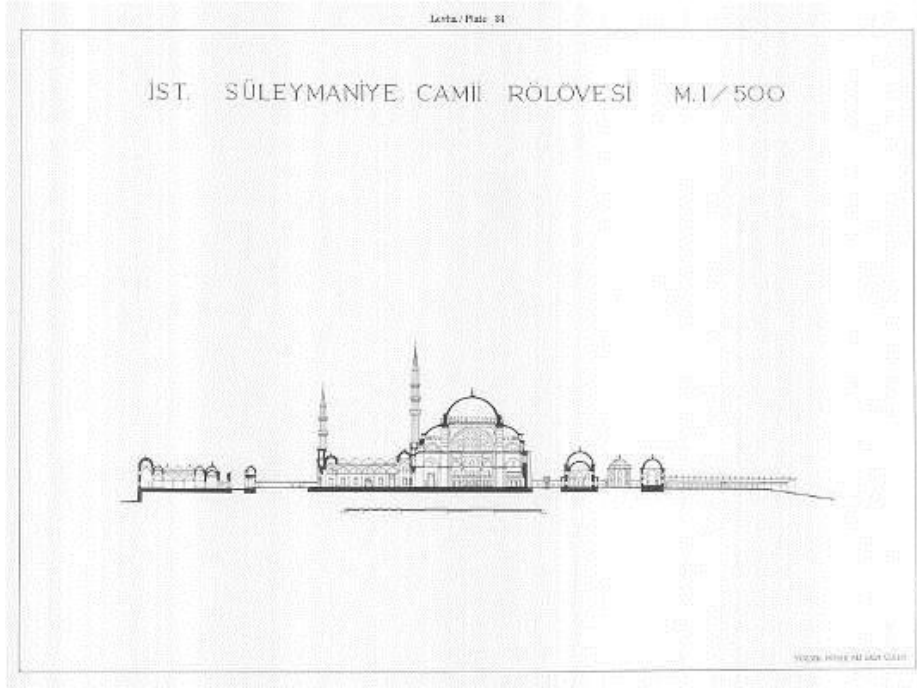
Günümüz mimarisinde ise simetri kısmen kullanılsa da farklı mimariler oluşturabilmek, değişiklikler meydana getirebilmek iddiasıyla ağırlık merkezi yapının dışındaki planlama ile silüet yönünden piramidal olmayan, aşırı yüksek bir tasarım öncelenmiştir. Bu durumda yapının stabilitesi daha zayıf olmakta, muhtemel zelzele ve dış etkilere karşı mukavemeti daha az olmaktadır. (Resim.9)

### Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 9/10 Fall 2014



### Mimari Cesamet



Şekil 5. Süleymaniye Külliyesi Kesit

Cenab-ı Hakk'a adreslenen cami ve minareler en yüksek ve en geniş olarak planlanırken, sair medrese, mektep, saray, türbe gibi yapılar bunlara göre daha kısa ve daha dar olarak planlanmıştır. Böylece uhrevi ciheti olan binalar, dünyevi olanlara göre daha hem yatayda hem düşeyde büyük tutulmuş, nisbî olarak ulvileştirilmiş ve yüceltilmiştir. (Şekil.5)



Resim 10. İstanbul-Ataşehir, Mimar Sinan Camii ve etrafındaki yüksek kuleler. (Internet-2012)

### Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 9/10 Fall 2014



Resim 11. Ankara Kızılay Senti ve kavşak, 2000'li yıllar.

Günümüzde ise böylesi bir hiyerarşi nazara alınmamaktadır. Camiler ve minareler bazı muhitlerde ya olmamakta, ya da yüksek kulelerin, ağır kitlelerin arasında kaybolmuş vaziyettedir. (Resim.10-11)

### Malzeme Seçimi



Resim 12. Edirne-Merkez Selimiye Camii Batı Cephesi. 2012. Taş ve mermer kullanıldığını müşahede ediyoruz.

### Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 9/10 Fall 2014







Resim 13. Edirne-Merkez Kaleiçi, bir Ahşap Ev, 2011.

Osmanlı Mimarisinde ebediyeti gösteren, Cenab-ı Hakk'a adreslenen camiler ve minareler; daha kalıcı olan taş, mermer ve tuğla ile (Resim.12); fenayı, geçiciliği ifade eden insana adreslenen meskenler ise; daha kısa süreli ömrü olan ahşap ve toprak malzeme ile yapılmıştır. (Resim. 13)



Resim 14. Mardin-Kızıltepe, Şeyh Seyda Camii 5 katlı olarak yeniden yapılıyor. (Internet-2014)

### Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic  
Volume 9/ 10 Fall 2014

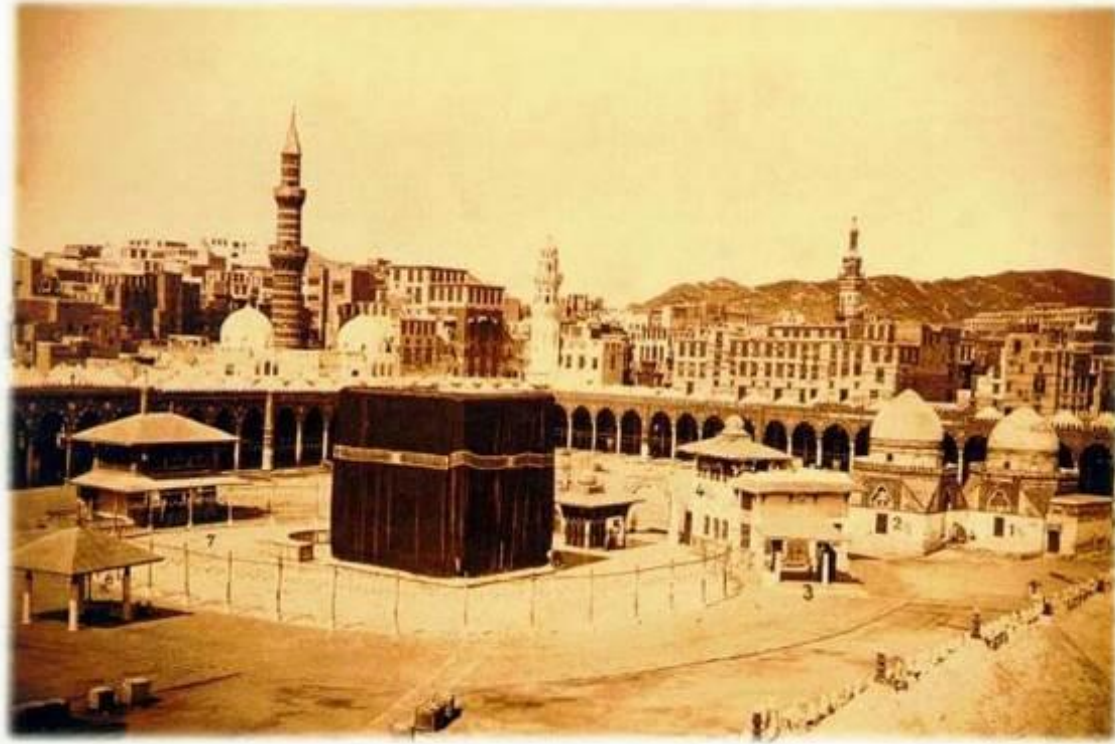
Günümüz mimarisinde ise camiler ve minareler binlerce yıl ömrü olan kargir malzeme yerine 50-100 yıl ömrü olan betonarme ile inşa edilmektedir. Meskenler de yine betonarme olarak inşa edilmektedir. Beka-fena dengesi eşit tutulmaktadır. (Resim.14)

### Ucuz Birim Yaşam Maliyeti ve İsrafsız Malzeme Kullanımı

Osmanlı Mimarisinde daha yukarıda da söz edildiği şekilde bir mimari eleman hem statik, hem estetik hem de akustik olabilmektedir. Bu sistemde kaba yapı ile ince yapı inşaat süreçleri neredeyse eşzamanlı olarak nihayete erdirilmekte ve tezyinat dışındaki mimari elemanlar hemen hemen kaba inşaatla birlikte üretilmektedir. Böylelikle sık sık mimari eleman değiştirmek ve sair bakım masrafı olmadığı için yapıların yıllık yaşam maliyeti son derece ucuza gelmektedir.

Günümüz mimarisinde ise kaba yapı, süsleme ve akustik elemanların ayrı ayrı projelendirilmekte ve tatbik edilmekte olması sebebiyle ilk kurulum maliyetleri çok olmasının yanısıra, ayrıca mimari elemanların zaman zaman değiştirilmesi ve sık sık bakım yapılması (iskele ve mimari elemanlara ait malzeme ve işçilik maliyetleri) sebebiyle birim yıllık yaşam maliyetleri çok artmaktadır.

### Osmanlı Edebi



Resim 15. Mescid-i Haram, 1909 yılı Osmanlı Dönemi.

Mescid-i Haram'a revak ilave edilmesi ihtiyacı sırasında Kâbe-yi Muazzama'ya hürmeten revaklar daha kısa inşa edilmiştir. (Resim.15) Sultan Ahmet de yaptıracağı cami için altı minare isteyince zamanın başmimarı Medine'de bulunan Mescid-i Nebevinin de altı minareli olması nedeniyle öncelikle oraya yedinci minarenin ilave edilmesini teklif etmiştir. Bu teklif mucibince önce Mescid-i Nebevi'ye yedinci minare ilave edilmiş, sonra Sultanahmet Camii altı minareli

### Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic  
Volume 9/10 Fall 2014



olarak inşa edilmiştir. Ayrıca Osmanlı'da gelenek olarak Padişahlar 4, valide ve hanım sultanlar 2, paşa ve sair zevat ise 1 minareli cami yaptırabilirlerdi.



Resim 16. Zemzem Kule ve Mescid-i Haram, 2012.

Günümüzde ise Mescid-i Haram, etrafına yapılan diğer revak ve yüksek kuleler nedeniyle adeta görünmez bir hal almış, Kabenin kudsîyeti ve mehabeti fevkalade azaltılmıştır. (Resim.16) Daha vahimi, Suudi yönetimi tarafından maket ve videoları basına yansıyan yeni tasarıma göre Kâbe-i Muazzama'nın etrafı birçok kulelerle sarıldığı, kudsî mabedin bugünü de arattırarak şekilde neredeyse hiç görünmeyeceği anlaşılmaktadır. Yine günümüzde taklit ve kopya olmaları hususu bir yana yaptıran kişi kim olursa olsun yedi veya daha fazla sayıda minareli camiler yapılması gayet normal karşılanmakta hatta teşvik edilmektedir.

---

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 9/ 10 Fall 2014





## Tevhid ve TOKİ Medeniyet Telakkileri



Resim 17. Bursa, 100 yıl önce.

Bir tevhid ehli olan Osmanlı, kendisine yaptığı meskenlerde âlimlerden intikal eden ve fitri bir vaziyet oluşturan müstakil, birkaç katlı ve bahçeli sistemi tatbik etmiştir. Ecdadımız insanı önceleyen, ezmeyen, yeknesak olmayan, insana huzur ve saadet veren şehirlerini inşa etmiştir. (Resim.1-2, 17)



Resim 18. Yeni yoğun arazi kullanımlı adeta Berlin Duvarını andırır Şehir Modeli Mantiği.

Günümüzde ise dikey yapılanma öncelenmekte, gecekondular ve ıslah edilecek bölgelerdeki yatay gayrisihhi yerleşimler –sözümona- modernlik adına gereksiz yere şaküli köylere ve modern

### Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 9/10 Fall 2014



gecekonduya dönüştürülmektedir. İnsan fitratına aykırı olarak yeknesak ve aşırı yüksek yapılanma, teknoloji sebebiyle gelen elektromanyetik kirlilik ve diğer sıkıntılarla birlikte insanı huzursuz etmekte, çeşitli ruhi ve psikolojik rahatsızlıklara sebep olmakta ve saadetini manî olmaktadır. (Resim.18, 20-21)

### **Yeşil ve İktisadi Planlama**



Resim 19. Trabzon-Akçaabat, Umumi Görünüm.

Osmanlı şehirciliğinde mesireler ve umumi yeşil alanlar bulunmasına rağmen meskenler avlulu ve bahçeli olarak inşa edilmekteydi. Mahremiyet de düşünülerek içe dönük olarak planlanan Osmanlı meskeninde yeşil alan ve bahçeler meskenin parsel sınırları dâhilinde bırakıldığı için kullanımı ve bakımı tamamen ev sahibine bırakılmıştı. Böylelikle şehrin yeşil alanlarının bakımı da vatandaş tarafından üstlenilmekteydi. (Resim.19)

---

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 9/ 10 Fall 2014







Resim 20. Toplu Konut / Rezidans uygulamaları.



Resim 21. Bursa-Merkez, Şhreküstü semti TOKİ blokları.

---

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 9/10 Fall 2014





Günümüz şehirciliğinde ise toplu konut ve rezidans uygulamaları ile çok katlı yüksek meskenler inşa edilmekte, şahsi avlu ve bahçeler yerine umumi yeşil alanlar ihdas edilmektedir. Doğrudan şahsın kullanımında bir alan düşünülmemektedir. Böylece ya belediyeler ya da site yönetimlerince gerekli bakımların yapılması gerekmektedir. Bu da ilave masraf manasına geldiği gibi tamamen şahsi kullanımın fitratında bulunan yeşili sahiplenmeyi büyük nispette azaltmaktadır. (Resim.20-21)

### İktisadi Planlama ve Nakliye Sistemi



Resim 22. Eskişehir-Merkez, Odunpazarı Mahallesinden bir evin içi.

Osmanlı meskeninde sabit ocak, gömme dolap, gusülhane, sabit sedir, sergen vb. mimari elemanlar sayesinde insan çok az bir eşyaya sahip olması gerekmekte ve bir atla, bir at arabası ile çok kolayca taşınabilmekteydi. (Resim.22)

Günümüzde ise hayat tarzının değişmesi ile Osmanlı'daki sabit möble yerini seyyar mobilyaya ve eşyalara bırakmıştır. Bir at arabası ile taşınabilen Osmanlı insanı yerine TIR ile ancak taşınabilen modern bir insan vaziyetine gelmiştir. Günümüz insanı adeta dünyayı sırtında taşımaya çalışmaktadır.

### Kible Cihetine Yönlendirme ve Aydınlık Planlama

Osmanlı Şehrinde merkezde cami olmasına paralel olarak yapıların yönleri de kible istikametine yönlendirilmiştir. Zemin katta yol sebebiyle tam kibleye yönlendirilemeyen durumlarda üst kattaki verev cumba ve çıkıntılarla kible istikameti genelde tutturulmuştur. Kiblenin memleketimizde güney ve güneydoğuda olması sebebiyle odalar günışığından azami derecede istifade ettiği gibi, zaman zaman evlerde cemaatle namaz kılınması durumunda duvarların kibleye müteveccih olması nedeniyle yer kaybı olmamaktadır.

### Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic  
Volume 9/ 10 Fall 2014



Resim 23. İstanbul'un güneş almaz sokaklarından sadece birisi.

Günümüzde ise T cetveli ile şursuzca –sözümona- imar planı (ki biz buna imha planı demekteyiz) yapılması nedeniyle binlerce eski eser yok edildiği gibi, yönlendirmeye dikkat edilmemesi sebebiyle de ışısız veya aşırı güneşli mekânlar olabilmektedir. (Resim.23) Muhitte cami veya mescit yok ise apartmanlardan uygun birinin bodrumu bu iş için ayrıldığı için de yine kible yönü genelde verrev olmakta; dahası insanlar yetersiz ışıklandırma ve havasız mekânlara mahkûm bırakılmaktadırlar.

### Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 9/10 Fall 2014



### Çıkamaz Sokak



Amasya'da bir çıkamaz sokak.

Resim 24. Amasya'da bir çıkamaz sokak.

Osmanlı şehrinde bolca kullanılan çıkamaz sokaklar, mahallenin bir teneffüs noktası, çocuklara sokakta emin bir oyun alanı, bir sosyal alan idi. (Resim.24)

Günümüzde ise imar mevzuatı mucibince çıkamaz sokak yapılması yasaktır.

#### **Başka Mahalleye İntikalde Muvafakat Alınması**

Osmanlı devrinde bir insanın başka bir mahalleye göçebilmesi ve yeni muhite intikal edebilmesi mevcut mahallesinden alacağı bir nevi muvafakatnameye yahut kefalete mütevakıftır. Böylece geçimsiz ve sıkıntılı tiplerin yeni yere gitmesine mani olunmuştur. Mahallede vukubulan inzibatî hadiselerde failin bulunmaması halinde işin ceremesi bütün mahalleliye çıkartılırdı. Bu sebeple suçlunun saklanması vb. durumlara mani olunmuştur.

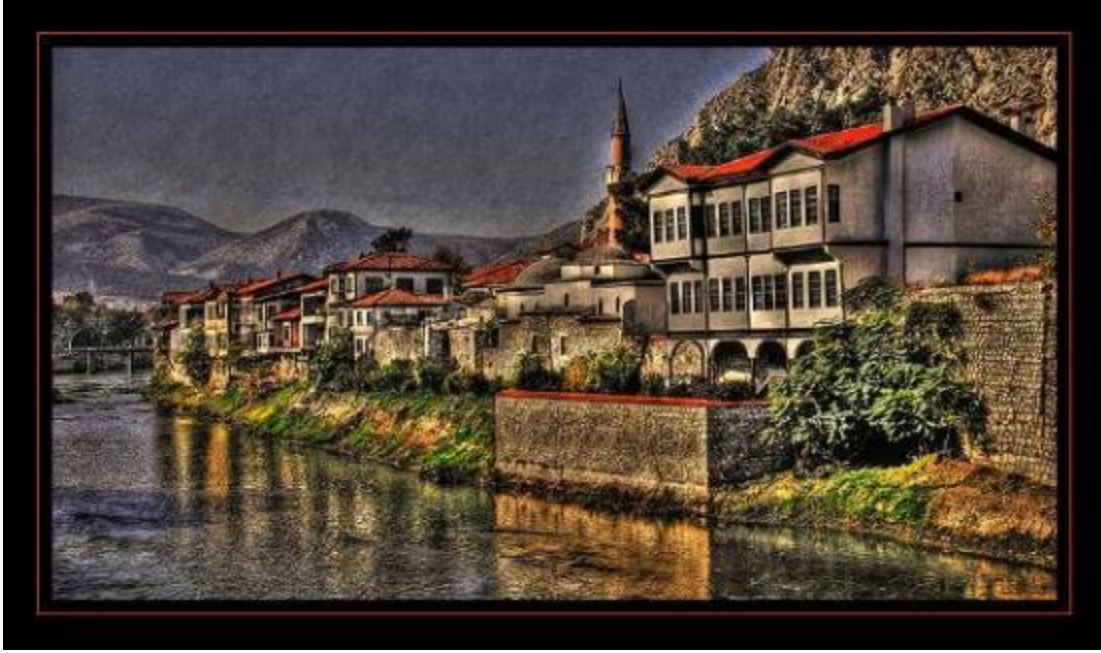
Günümüzde ise herhangi bir sınır bulunmaksızın herkes istediği mahalleden ve muhitten ev alabilmekte yahut kiracı olarak gidebilmektedir.

#### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 9/ 10 Fall 2014



### Farklı İctimai Tabakalarda Bulunanların Komşuluğu



Resim 25. Amasya Yalı Boyu evleri, küçük evinden konağına kadar muhtelif evler bir hizada yer almaktadır.

Osmanlı döneminde bir sokakta farklı sosyal statüde bulunan kişilerin aynı sokakta komşu olabildiklerini görüyoruz. Mesela; üst rütbeli bir asker yahut bir memur ya da varlıklı bir kişi ile herhangi bir esnaf, zanaatkâr yahut alt kademe memurunun aynı sokakta komşu olmaları gibi. (Resim.25) Dahası zengin ve fakir tabakadaki kişilerin evlerinin tezyinî bakımdan fazla bir farkının olmadığını, sade olduklarını görüyoruz.

Günümüzde ise herkes mümkün oldukça kendi statüsüne uygun semtlere yahut sitelere/rezidanslara gitmeye çalışmaktadır. Dahası bir varlık göstergesi olduğu düşünüldüğü için evin muhiti ve hangi sitede olduğunun yanısıra, içinin de israfa kaçılarak çok lüks malzemeyle donatıldığını görmekteyiz. (Resim.20)

#### Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 9/10 Fall 2014



### Duanın Ehemmiyeti ve Mimariye Yerleşmesi



Resim 26. Edirne-Merkez, Selimiye Arastası Dua Kubbesinin içten görünüşü.

Dinimizde “Duanız olmasa ne ehemmiyetiniz var” gibi kural ve kaidelerin bulunduğu malumdur. Bir tasavvuf cemiyeti olan Osmanlı esnafı cemaatle camide kılınan sabah namazından sonra dua kubbesi altında yapılan rızık ve bereket duaları sonrasında besmeleyle dükkânını açar, işine başlardı. Bunun için memlekette birçok yerde dua kubbeleri inşa edilmiştir. (Resim.26)

Günümüzde ise artık dua kubbeleri inşa edilmemektedir. Ancak halk pazarlarında satışa başlanmazdan evvel hoparlör ile duyurulan bir “pazar duası” yapılmakta ve satışa öyle başlanılmaktadır.

### Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic  
Volume 9/ 10 Fall 2014

### Umumi Mezarlıklar ve Hazireler



Resim 27. Ankara-Altındağ, Tacettin Camii Haziresi.

Osmanlı döneminde umumi mezarlıklar bulunmakla birlikte cami, türbe, tekke vb. eserlerin özellikle kible, bazen de doğu ve/veya batı cihetlerinde adına hazire denilen küçük mezarlıklar bulunmaktaydı. Bunun sebebi ise Osmanlı'nın bir tasavvuf toplumu oluşudur. “Rabıta-yı Mevt” yani ölümle olan bağlantının canlı tutulması; insanın ölümünü, hesap gününü, mizanı, ahireti düşünmesine sebep olduğundan amellerinde daha dikkatli olmasını temin eder. Ahireti ve hesap gününü düşünen insan daha iyi bir kul ve vatandaş olmaya gayret eder. Tabir caizse günümüz ifadesiyle 7/24 bir nâsih ve uyarıcıyı ecdat kullanmış ve mekân olarak da mimariye dâhil etmiştir. (Resim.27)

Günümüzde ise hazire uygulaması bulunmadığı gibi umumi mezarlıklar mümkün mertebe şehrin ücra köşelerine kaydırılmakta ve mümkün olduğu kadar ölüm hatırlanmamaya çalışılmaktadır.

### Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 9/10 Fall 2014





### Hastaya Verilen Ehemmiyet



Resim 28. Sivas-Divriği, Turan Melik Darüşşifası taçkapısı.

Eski mimarimizde darüşşifa, bimarhane gibi sağlık yapılarında çok güzel ve insan ruhuna hitap eden tezyinat bulunmaktadır. Bu da hastanın halet-i ruhiyesi ve psikolojik vaziyeti bakımından müspet katkı anlamına gelmektedir. Birçok ilim adamı ve yazar bu husustan sitayişle söz etmektedirler. (Resim.28)



Resim 29. Tekirdağ-Malkara, Devlet Hastanesi, Giriş Kısmı.

### Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 9/ 10 Fall 2014

Günümüzde ise hastaneler devletin soğuk yüzünü gösterdiği gibi böylesi bir tezyinata ise henüz rastlanılmamaktadır. Eski devlet hastaneleri zaten tezyinat olmadığı gibi çok vasıfsız ve yetersiz durumdadır. (Resim.29) Yeniler ise hastaneden ziyade AVM'yi andırmakta ve yine ruha hitabeden o güzelim tezyinata rastlanılmamaktadır.

### **Hayır-Hasenat İşleri ve Diğergâmlığın Mücessem Hali**

Halka ve mahlûkata hizmetin Hakk'a hizmet olduğu prensibiyle ecdadımız diğergâmlığın azami göstergesi olarak kendi mallarından cami, mescit, medrese, mektep, kütüphane, darüşşifa, hastane, kervansaray, han, hamam, imaret, su yolları, kuş evleri gibi birçok tesis ve eser yaptırmışlardır. Bu eserlerin sadece inşaatları değil eğitim-öğretim, hekim ve lüzumlu bütün görevli kadroları ile tüm işletme giderleri vâkıfların kurdukları akarlardan, vakıf giderleri olarak karşılanmaktaydı. Osmanlı'da milli güvenlik ve saray yapıları dışındaki bütün yapılar vakıf yoluyla vücuda geldiğinden Osmanlı şehirciliği aslında bir vakıf şehirciliğidir. Saray ve mesken dışındaki bütün eserlerin vakıf yoluyla vücuda geldiği düşünülürse Osmanlı Mimarisinin de bir Vakıf Mimarisi olduğu tebarüz eder. Yapılan araştırmalara göre Osmanlı devletinde vakıfların gayri safi milli hasıladaki oranının % 15-35 arasında olduğu tespit edilmiştir.

Günümüzde de hayır-hasenat işleri yapılmakta birlikte bunun oranı çok düşüktür. Genelde her işi devlet yapmaya çalışmaktadır. Osmanlı devletinde yukarıda kısaca sözünü ettiğimiz vakıf sisteminden günümüz insanı tam olarak faydalanamamaktadır.

### **Tasadduktaki Gizlilik**

Osmanlı devrinde yukarıda zikrettiğimiz vakıf müesseseleri yoluyla yapılan hayır ve hasenatlara ilaveten, sadaka taşı, zimem (veresiye) defteri ve birçok hayır işleri çok dikkatli bir gizlilik içerisinde yapılmış, adeta sağ elin verdiğini sol el görmemiş, alan fakir kişinin şahsiyeti incitilmemiştir.

Günümüzde de hayır hasenat işleri kısmen hayırsever kişiler tarafından, büyük oranda ise devlet kurumları tarafından yapılmaktadır. Ancak bunların, yapılan hayrın isbatı, belgelenmesi ve başka gerekçeler yüzünden tam bir gizlilik içerisinde ve fakir-fukaranın şahsiyetine dikkat edilerek yapıldığını söylemek oldukça zordur.

### **Sonuç ve Değerlendirme**

Fena-Beka telakkisi muvacehesinde derken insanoğlunun imtihan edilmek üzere bu fani dünyaya gönderildiğini, yapacağı ameller karşılığında ebedi saadet yahut şekâvete aday olduğunun şuuruyla, ahirette mizanda hesap vereceğini bilerek bütün işlerini yapmasını ve bu yapılan işlerin dünyadaki tezahürlerinden söz ediyoruz. Ahirette hesap verebilirliğin, insanoğlunu yaratan Yüce Yaratıcı'nın emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmak muvazenesiyle doğrudan orantılı olduğunda şüphe yoktur. Yapılan her işin, amelin, okulun, caminin, eğitim kurumunun velhasıl herşeyin O'nun belirlediği haram, helal, takva, amel-i salih vb. esaslar çerçevesinde olması, ahirette hesabı rahat verilir ve neticesinde saidler zümresine ilhakının kuvvetle muhtemel olacağı umulmaktadır.

Eski eğitim sisteminde zülcenaheyn (iki kanatlı) diye tabir edilen, bir meseleyi fizik ve metafizik cihetleriyle inceleyen bu tarz tetkikat günümüz bilim camiasında henüz başlangıç aşamasındadır. Bu konuda yayınlanmış herhangi bir çalışma olup olmadığını henüz bilemiyoruz. Tek kanatlı olarak bu konuda yapılan yayınlar, Osmanlı medeniyeti üzerine yazılan eserler ve yapılan mütalaa ve müzakerelerden ecdadımızın günümüz insanına göre daha edepli, daha dindar ve ahiretini daha fazla düşünür olduğunu değerlendiriyoruz. Yapılan hayırların sırf Allah (cc) rızası için yapılmasından, ölümün sık sık hatırlanmasından, mimari ve şehrin insana huzur, saadet ve sekinet veren şekilde olmasından Osmanlı ecdadımızın fena-beka dengesini günümüz insanına göre

### **Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*  
Volume 9/10 Fall 2014



daha iyi tutturduğunu, dünyasını ihmal etmeden, ahiretini feda etmeden dünyasını da güzel, sakin ve huzurlu bir şekilde yaşadığını söyleyebiliriz.

Günümüzdeki sıkıntılı ve huzursuz şehirleri mutlu ve huzurlu hale getirmenin yolunun ecdadımız gibi fena-beka muvazenesini tam ayarlayabilmekten geçtiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

### SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA:

1. Kur'an-ı Kerim.
2. Hadis Kitapları.
3. 2009 Vakıf Medeniyeti Sağlık Yılı ve Vakıflar Haftası Etkinlikleri Kitabı, Ankara 2009.
4. BAYRAMOĞLU ALADA, A., Osmanlı Şehrinde Mahalle, İstanbul 2008.
5. Kendi meslek hayatımızda karşılaştığımız uygulamalar, teknik seyahatler ve tetkikat neticesindeki mülahaza ve tefekkürlerimiz.
6. KÖKER, A.H. (Editör), Selçuklu Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi (Tıp Mektebi), Kayseri 1991.
7. ÖZTÜRK, N., Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar, Ankara 1983.
8. ÖZTÜRK, N., Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, Ankara 1995.
9. Prof. Dr. Hakkı Acun başta olmak üzere birçok meslek erbabı ve uzmanlar ile yaptığımız sohbet, müzakere ve fikir teatileri.
10. Sanat tarihi, mimari, şehircilik, koruma-restorasyon, tarih, vakıf ve ilahiyat alanlarında muhtelif kitap, makale, tez, bildiri vb. dokümanlar.
11. TUNCER, O.C., "Eski Mimarlık Çizimlerimiz Üzerine Bilgiler", XI. T.T.Kongresi Bildirileri, Ankara 1994, Cilt 3, s. 1165.
12. TUNCER, O.C., "Geleneksel Bazı Vakıf Yapılarımızda Duvar Kalınlıkları, Yükseklikleri ve Açıklıkları Arasındaki Matematiksel Bağ", IX Vakıf Haftası, Ankara 1992, s. 285.
13. TUNCER, O.C., "Geleneksel Mimarimizde Geometri", 3. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, Konya 1994, s. 27.
14. TUNCER, O.C., "İstanbul-Edirnekapı Mihrimah Sultan Camisi Geometrik Kurgusu", Vakıflar Dergisi, 33. Sayı, Ankara 2010, s. 113-124.
15. TUNCER, O.C., "Modülasyondan Restorasyonda Yararlanma", II. Vakıf Haftası 1985, s.92.
16. TUNCER, O.C., "Orantı ve Modül Üzerine Selçuklu Yapılarından Bazı Örnekler", Vakıflar Dergisi, XIII, Ankara 1981, s.449-488.
17. Uzun zamandır üzerinde çalışılan ve baskıya hazır hale getirilmeye çalışılan "Zülcenaheyn Zaviyeden Şehir ve Mimari" adındaki çalışmamız.
18. VI. Vakıf Haftası, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde "Mimar Sinan ve Dönemi" Sempozyumu, 5-8 Aralık 1988, İstanbul 1989.

### Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic  
Volume 9/ 10 Fall 2014

